

САЗНАЈНИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ СОЦИОЛОГИЈЕ

Резиме: У прилогу се разматрају неке кључне особености социологије и њеног професионалног идентитета. При томе, особености социологије се сагледавају у седам „тачака“, од којих се последња „тачка“ односи на социолошку професионалну препознатљивост у модерним друштвима. Излажући особености сазнајног и професионалног идентитета социологије, аутор овде јасно и прегледно образлаже могућности и ограничења за развој социолошке професионализације.

Кључне речи: социологија, сазнање, идеологија, професионализација, професионални идентитет.

У наредном излагању представимо (у седам основних „тачака“) неке препознатљиве особености идентитета социологије; уз подсећање на њену сазнајну препознатљивост и проблем њеног професионалног развоја у модерном друштву. Отуда сенаше излагање састоји у кратким образлагањима следећих тврдњи:

1. Да је социологију изнедрила модерна, као њен најфинији израз (а не постмодерна).

Иако је позитивизам – као изразито обележје (техничке рационалности) модерне – имао значајан удео у «етаблирању» социологије, социологија је увелико успела да се отргне испод његовог пресудног утицаја. Приступ са становишта тоталитета друштва и целовитости човекове праксе, који је оличен у практичној рационалности, сузбио је «империјализам» позитивизма у социологији и дао му одговарајући значај у објашњавању и разумевању човековог света. При томе, социологија се није одрекла рационалности, иако је указала на недостатке позитивистичког схватања рационалности. Социологија се не одриче универзалности (разумског мишљења, без обзира на тзв. постмодернистичко настојање да са «прљавом водом Просветитељске рационалности одбаци рационалност као такву» (Archer, 1989; Archer, 1990: 189).

Напротив, савремена социологија се све више окреће рационалним генерализацијама помоћу којих настоји да разуме човекове проблеме у сваком посебном социокултурном контексту и да, истовремено, објасни цео низ

друштвених процеса који су заједнички савременом свету. У том погледу, социологија постаје «међународном», или, како то Маргарет Арчер каже, постаје «социологија за један свет» (Arčer, 1990: 179). При томе, савремени свет се не посматра као нека монолитна целина, већ као јединство различитости. Таква социологија не негира регионалне, националне или неке друге социјалне посебности, нити одбацује потребу да се оне социолошки проуче, већ их сагледава у „контексту“ заједничких (светских) проблема. Ради јасноће, треба напоменути да се традиционалистичко схватање локалне самодовољности, баш као и схватање стварности са становишта техничке рационалности, опире јединствености социологије која указује на већ увелико присутне јединствене процесе на „овој јединој Земљи“ (Милошевић, 2007: 18).

У том погледу, социологија се јавља као „катализатор“ друштвених промена које потпомажу развијање културних садржаја у њима. Роберт Линд (R. Lynd) је с правом истицао да социологија “није учењачки арканум него организовани дио културе који уопће постоји да би помогао човјеку у стално новом разумијевању и изграђивању властите културе” (Lynd, 1939, према Bottomore, 1977: 11).

2. Да је њена одређеност у складу са одређеношћу сваке науке, јер садржи свачетири конститутивна елемента науке (предмет, методологију, језик и теорију); али уз додавање нешто веће пажње методологији и теорији.

Предмет социологије је друштво – као свеукупност друштвених делања, друштвених односа и разноликих друштвених творевина, а у оквиру природних и културноисторијских услова (дакле, друштво са свим његовим структуралним и развојним проблемима и односима према природној средини).

Методологија је и квантитативна и квалитативна (са специфичним методским поступцима и њима одговарајућим техникама за прикупљање и сређивање искуствене евиденције).

Језик је прецизан онолико колико и стварност појава на које се односи (дакле, општи појам за опште, посебан за посебне и појединачан за појединачне друштвене појаве), али увек и са јасном осном националног књижевног језика (како би социолошка проучавања имала утицаја и на „ширу јавност“)¹.

Теоријски плурализам у социологији је развијен као у ретко којој науци. По томе се социологија може да пореди са филозофским сазнањем (на који се најчешће наслања).

¹ Уколико се социолози не би придржавали стандаризованих образаца националног књижевног језика, онда се од њих не може очекивати да ће са већом сигурношћу да употребљавају ни јасан (професионални) социолошки језик. У том смислу, поменућу само једно карактеристично (упорно) настојање неких социолога у Србији (од 90-тих година 20-тог века наопако, тј. од распада југословенског друштва) да користе синтагму „друштво Србије“; уместо стандаризоване синтагме „српско друштво“ (аналогно синтагми „словачко друштво“, „француско друштво“ и сл.). Посебно је видљиво одступање од те синтагме у (новом, у целини гледано, добром) уџбенику социологије за гимназије и средње стручне школе у Србији, где се већ у уводном тексту Смилке Томановић истрајава на употреби (неадекватне) синтагме „друштво Србије“ (Томановић, 2010: 7).

3. Да је то наука која обједињава три особине друштвених наука, тј. да је: општа, теоријска и основна наука.

Дакле, социологија се темељи на три сазнајнотеоријска исходишта типологије наука; према ширини захватања предмета проучавања: *општа* (а не посебна); према сазнајним циљевима: *теоријска* (а не описно-историографска) и према односу према пракси: *основна* (а не посебно-примењена) друштвена наука.

4. Да свих пет принципа науке (објективност, поузданост, прецизност, општост и систематичност) у социологији, отуда, добија специфично значење.

Због особености људског света, сви научни принципи добијају специфично значење у социологији. Отуда се социолошка образложења јављају као специфичан израз разумевања и објашњења.

Принцип објективности се испољава као међусобан однос субјекта (истраживача) према субјекту (другим људима), директно или посредством средстава и друштвених творевина.

Принцип поузданости се испољава као бар елементарна образложеност и доказаност претпостављених тврдњи.

Принцип прецизности се разумева у Аристотеловом смислу – да ће паметан човек тражити у науци ону меру прецизности коју захтева сам предмет њеног проучавања.

Принцип општости се разумева у Хегеловом смислу – да не постоји ништа појединачно а да у њему нема нешто опште, и обрнуто; с нагласком да је то принцип по коме се препознаје (глобални) социолошки приступ друштву.

Принцип систематичности се, такође, схвата у социологији специфично, у смислу релативног важења због противречности друштвених појава које се образлажу.

5. Да она представља спој теорије, емпирије и (стварне или потенцијалне) практичне примене.

Социологија је, пре свега, рационална творевина људског духа, а, потом, и својеврсна ризница човековог друштвеног искуства које је посебним методолошким поступцима „очишћено“ од спорадичног појавног, са циљем да се у њему препозна оно што је опште, релативно трајно и суштинско. У том смислу, социологија је изданак (претходне филозофске) рационалистичке мисли и просветитељске вере у друштвено-преображавалачку снагу разума. Та шира, филозофска „позадина“ може се препознати у социологији, без обзира на различите теоријске приступе, теоријске оријентације, или на парцијалне емпиријске истраживачке захвате друштвене стварности. Повезаност социологије са филозофијом омогућује социологији да „вечне“ проблеме односа човека и друштва испитује са различитих становишта (Bottomore, 1977: 70). Како је сазнавање различитих становишта саставни део сазнања предмета проучавања (друштва), то филозофија оснажује „социолошку имагинацију“ (Mils, 1964) и

шири теоријске видике социологије. Међутим, повезаност социологије са филозофијом има и своју другу страну. Задржавање социолошких теорија на општим сазнајним (филозофским) становиштима, без њих ове критичке анализе и теоријске операционализације („површни релационизам“), најчешће води ка догматизацији. Догматизација вуче устерилност.

Проучавајући пре свега модерна друштва, социологија је објаснила многе подстицајне и ограничавајуће чиниоце задобијања (веће) слободе човека. Истовремено је указала на њихове глобалне предности и недостатке у односу на историјска (прошла) друштва и у односу на стварне њихове могућности у ближој или даљој временској перспективи.

Практична рационалност човека, која је добрим делом садржана у професионалном раду социолога, може да надилази ограниченост техничке рационалности (као рационалности без духа). Ради се о томе да социологија, остајући „верна“ својим филозофским коренима, (мора да) критички пропитује, истражује и објашњава оне друштвене и културне услове који доводе до преокретања професионалне, практичне рационалности (*praxis-a*) у специјалистичку техничку рационалност (*pragme*). Својевремено је Расел (B. Russell) приметио да је потребно ослободити дух од предрасуда тзв. практичних људи (Russell, 1978: 277). На тај начин ће – каже он – дух који је свикао на непристрасност и слободу сачувати нешто од те слободе и непристрасности и у свету акција (човековог деловања) и свету емоција (човековог понашања)

6. Да, отуда, социологија тежи да испуни три функције: сазнајну, професионално-практичну и хуманистичко-еманципацијску.

У сазнајном погледу, социологија проширује научне видике о друштву. Социолошко схватање друштва је знатно шире од схватања других (посебних) друштвених наука. Иако се не може занемарити потреба посебног проучавања појединих аспеката друштвености, социологија, пре свега, истражује и проучава уже и шире друштвене услове и унутрашње противречности друштва које омогућавају или које коче човеково успешно делање у процесу размене материје са природом, и међусобно.

Професионално-практична функција следи из општег социолошког сазнања, које даје основни теоријско-хипотетички оквир за посебна истраживања, као што и парцијална сазнања о појединим аспектима друштва и човековог активизма у посебним наукама пружају извесну искуствену основу за утврђивање специфичних, суштинских и релативно трајних веза и односа између појединих страна човекове друштвене делатности и друштвених односа. Али, тиме се приступ социологије друштвеној стварности не завршава. У извесном смислу, стварно социолошко истраживање почиње тамо где се сазнања посебних друштвених наука завршавају, јер социологија настоји да утврди шта је у односима између друштвених појава опште, суштинско и релативно трајно, као и шта то значи за човека и његову слободу².

² Зато („пост-модернистички“) покушаји (и) у социологији - који се састоје у томе да социолошка истраживања у потпуности „преусмере“ на истраживање онога што је посебно/појединачно,

Хуманистичко-еманципацијска функција социологије се ослања на претходне две. Веза са сазнајном функцијом недозвољава да се друштвеним појавама приступа на изразито емпиристички, парцијалани неисторичан начин, а веза са професионално-практичном функцијом недозвољава да се еманципација (ослобођење човека од нужности друштвеног живота) схвати једноставно као жеља, већ као реално могућа друштвена перспектива (Ми-лошевић, 2007: 22).

7. Да је професионализација социологије суочена са противречним тенденцијама у њој, као и са исто таквим утицајима изван ње, због:

(а) утицаја двају смерова професионализације и

(б) утицаја вредности на сазнајне домете социолошке професионализације.

За професионализацију социологије није значајан само сазнајни процес њеног „сазревања“ у конкретном друштву (као што Р. Павалко анализира општи процес професионализације) (Pavalko, 1971), него и (ништа мање тежак) процес у обрнутом смеру – који се односи на „укључивање“ социолошких сазнања у друштвену стварност, односно у културу конкретних заједница. Због тога се у социолошкој професионализацији може идентификовати јаче дејство противречних тенденција, како у сазнајној сфери (често опречни покушаји да се сазнајно „нападне“ неки друштвени проблем), тако и у вансазнајној сфери (настојање да се социологија „увуче“ у идеолошке расправе разних врста).

Када је реч о утицајима изваннаучних чинилаца на професионализацију социологије, онда се пре свега мисли на утицај идеолошких представа (у модерним друштвима) на сазнајне могућности социологије. У том случају се идентитет социологије „брка“ са индивидуалним идентитетом социолога или евентуално са групним идентитетом конкретне социолошке асоцијације. Тада се на идентитет гледа, не само као на основ индивидуалног учешћа у професионалној асоцијацији, већ и као на основ за манипулацију.

Одатле могу да следе разноврсне стратегије борбе (појединачна и/или њихових асоцијација) за „преживљавање“ у мање или више турбулентној друштвеној средини, а које могу да представљају моћно оружје за проширивање њихових појединачних или друштвених могућности/капацитета. У тој борби за егзистенцију често се траже „савези“ („подршка“) од стране појединачна и група које имају доминантну друштвену моћ и који потом стичу директну или индиректну могућност да манипулишу научним идентитетом (посебно, кредибилитетом) социологије у конкретном друштву.

Међутим, треба имати у виду већ препознатљиво образложено сазнање (посебно из домена социолошке критичке анализе идеологија организација), које нас уверава (1) да они који покушавају и/или који успевају даманипули-

неповољиво, релативно и пролазно, општевидљиво и мање значајно/ефемерно за сазнавање могућности остваривања слободе у конкретном друштву - у најбољем случају застају на тзв. деконструкционисању претходних сазнајних достигнућа и/или на њима прилагођеним „деконструкцијама“ човековог понашања у свакодневници.

шу нашим понашањем морају да схвате да тиме покушавају да ремете личну перцепцију и научне судове који нас чине препознатљивим као непристрасне истраживаче и аналитичаре, али нас уверава и (2) да превелика манипулација може охрабрити истраживаче и аналитичаре да постану отпорнији идеолошкој контроли (Thompson, McHugh:1990).

Идеолошка манипулација рачуна, мање или више освешћено, са чињеницом да здраворазумско расуђивање већине припадника конкретног друштва почива на поједностављеним културним контекстима, који перципирају свет коришћењем разноврсних стереотипа, уз које иду слична стереотипска понашања. Таква расуђивања и понашања могу да „заведу“ поједине (недовољно професионализоване) социологе (или њихове асоцијације), у смислу да они своју стратегију борбе за егзистенцију прилагођавају тако да се оријентишу на истраживање „интересантних проблема“, или на развијање и опис „популарних идеја“. Они су суочени са притиском (стварне или наводне јавности) да обликују свој идентитет како би се уклопили у нормативна очекивања; у смислу (1) да се „игра“ улога која се захтева (свеједно да ли од стране доминантних друштвених група, или од стране јавног мњења), или у смислу (2) да сами желе да играју улоге који други прижељкују.

Међутим, за социолога са научном страшћу и јаким професионалним етичким кодом и та (стереотиписана и манипулативна) оријентација појављује се као специфичан културни контекст, који се разумео као комуникацијско средство којим се преводи структурални друштвени детерминизам у свакодневни живот њега као истраживача; што, као такво, улази у домен критичког пропитивања социологије („социологије социологије“). Само из те оријентације може се развити професионални идентитет социолога. Та оријентација рачуна са отпором, јер се заснива на **самоконтроли** (а не на контроли, као што је случај са идеолошком манипулацијом) и на **одговорном** односу према професионалној делатности. *Као што идеолошка манипулација представља својеврсан притисак на идентитет, тако је и отпор идеолошкој манипулацији сам по себи извор идентитета социологије.*

Професионални (групни) идентитет социологије у неком друштву може да делује снажно на егзистенцију појединих социолога. Али, социолози вероватно неће моћи никада да рачунају са тим да ће их евентуални покушаји да развију професионалну идеологију приближити осталим стручњачким професијама (као нпр. економистима, лекарима, инжењерима, данас посебно информатичарима, и сл.). Неспорно је да професионалне (слично као и организационе) идеологије имају велику улогу у подупирању идентитета (као што је случај данас са менаџерском професијом), али се идентитет социологије може градити „с ону страну“ сваке идеологије; што значи да она у том (спољњем) идеолошком омотачу не може да гради своју препознатљивост. Треба имати у виду да „минеуправља самоимпресијама које даје модругима већим импресијама које самистварам о себи“ (Thompson, McHugh: 1990).

Социолошко саморазумевање властите професионалне делатности више рачуна са иманентном вредношћу научног сазнања, која се садржи у

тежњи да се сазна и да се саопштава истина. Међутим, у тој тежњи се наилази на нешто јаче препреке због утицаја и других вредносних одређења, које управо следе из могућности социолошког „предмета истраживања“ (других људи), који могу да ступају у дијалог са истраживачем (Berger, Kellner, 1991). Отуда социолошки приступ не може да буде плодноносан без критичког (пре) вредновања туђих и својих вредносних одређења.

Литература

- Bottomore, T.B. 1977. *Sociologija i društvena kritika*. Zagreb: Naprijed.
- Mils, Rajt. 1964. *Sociološka imaginacija*. Beograd: Savremena škola.
- Milošević, Božo. 2007. *Sociologija i savremeni svet*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Pavalko, Ronald. 1971. *Sociology of occupations and Professions*. Itaca Illinois: Peacock Publishers
- Berger, Peter & Helmut Kellner. 1991. *Sociologija u novom ključu*, Gradina: Niš.
- Thompson, Paul and David McHugh. 1990. *Work Organisations (A Critical Introduction)* London: Macmillan.
- Bertrand Russell. 1978. „Vrijednost filozofije“, u: *Čemu još filozofija?*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost SSO, str. 201–224, posebno str. 277.
- Томановић, Смиљка. 2010. „Предговор“, у: Социологија (за 3. разред средњих стручних школа и 4. разред гимназије) Београд: Завод за уџбенике.
- Archer, Margaret. 1989. „Theory, Culture and Post-industrial Society“, *Sociologia: Rivista di Science Sociale*, No.1.
- Archer, Margaret. 1990. „Sociologija za jedan svet: jedinstvo i različitost“, *Sociologija*, XXXII, br. 3.
- Milošević, Božo. 2000. „Sociologija i moderni svet (sociološka saznanja kao katalizator susreta kultura)“, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 108, str. 241–150.

Božo Milošević

COGNITIVE AND PROFESSIONAL IDENTITY SOCIOLOGY

Abstract: The paper discusses some key features of sociology and its professional identity. In addition, features are seen in the sociology of seven “points”, of which the last “point” refers to the sociological professional recognition in modern societies. Presenting features of cognitive and professional identity of sociology, here the author explains the clear and the possibilities and limitations for the development of sociological professionalization.